

AUŠRA VASILIAUSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas



# ROŽINIO ŠVČ. MERGEŁS MARIJOS IKONOGRAFIJA LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS BAROKO DAILĖJE

The Rosary in the Iconography of the Baroque Art  
of the Grand Duchy of Lithuania

## SUMMARY

In the article, the iconography of the rosary in the Baroque art of the Grand Duchy of Lithuania is analyzed. This subject as a whole has not been covered in the art criticism of Lithuania. In Europe, as well as in the grand duchy, the artistic theme of the rosary became popular thanks to the activity of the Dominican Order. The iconographic types are divided into the following groups: *The Mother of God of the Rosary in Compositions with Many Figures*, *The Blessed Virgin Mary of the Rosary with the Child*, *the Mother of God and Symbolic Representation of the Rosary*. For the Baroque art of the grand duchy, the most characteristic are the canonical West European compositional patterns of the first group, such as *The Visions of St Dominic* and *The Presentation of the Rosary to St Dominic and St Catherine of Siena*. Nevertheless, the traditional layouts shine with internal diversity. In Lithuania, there are some notably original interpretations of the rosary, especially in groups of symbolic representations.

*Heidegeris, kuris mėgo kalbėti simboliais, parodė man ant savo darbo stalo šalia motinos atvaizdo ištisusią perregimą vazą su rože. Jo manymu, ši rožė reiškė buvimo paslapčių, Būties mišlę. Jokiai žodžiai nebūtų galima išsakyti to, ką sugestionavo ši rožė: ji ten buvo, paprasta, tyra, permatomą, tili, tikra dėl savęs pačios, žodžiu, natūrali, kaip daiktas tarp daiktų, išreiškiantis neregimos dvasis buvimą po pernelyg regimos medžiagos pavidalu.*

Žanas Gitonas, Dievas ir mokslas

RAKTAŽODŽIAI: Švč. Mergelės Marijos rožinė, ikonografija, barokas, dominikonai, W. Andrzejowiczius.

KEY WORDS: the rosary, iconography, Baroque, Dominicans, W. Andrzejowicz.

## IVADAS

Sakralinėje dailėje kiekvienos temos ar siužeto atsiradimas nėra atsitiktinis reiškinys, bet susijęs su poreikiu išreikšti ir padėti užmegzti ryšį su tam tikra dieviškos tikrovės dalimi, kuri per meno kūrinio kontempliavimą yra kaskart aktualizuojama. Bažnyčios istorijoje, be svarbiausių tikėjimo tiesų, buvo daug šventujų, svarbių įvykių, kurių atminimą stengtasi įamžinti dailės kūrinyje, – taip formavosi krikščioniškoji ikonografija. Tarp daugelio siužetų dailėje atspindi ir nepaprastas įvykis, kai Švč. Mergelė Marija katalikams įteikė svarbią sakramentaliją, turinčią didelę galią kovoje su pasaulio blogybėmis – tai Šventasis Rožinis (toliau – rožinis). Rožinio atvaizdų ikonografijos formavimasis ir paplitimas Vakarų Europoje yra susijęs su šios pamaldumo formos išsikristalizavimu XV a. II p. Išskirtinė teisė platiinti rožinį priklausė dominikonams, nes Bažnytinė Tradicija maldos autorystę priskiria šv. Dominikui Gusmanui (apie 1170–1221). Dominikonai steigė Rožinio brolbias, vienijančias tiek dvasinio, tiek pasaulietinio luomą atstovus, kurių tikslas buvo aktyviai praktikuoti maldą. Brolbias bažnyčiose turėjo koplyčias arba altorius, kuriems reikėjo atitinkamos temos kūrinių. Šitaip sakralinėje Europos dailėje atsirado ir pradėjo plėtotis Rožinio Švč. Mergelės Marijos tema.

Tikslių duomenų, nuo kada Lietuvosje pradėtas kalbėti rožinis, nėra: pirmosios Rožinio brolbias pradėjo kurtis XVI a., todėl galima manyti, kad maždaug nuo to laiko ir praktikuojama ši malda. Rožinio Švč. Mergelės Marijos kultas ir su

juo susijęs šio titulo brolijų atsiradimas, taip pat kaip ir Vakarų Europoje, skatinančio analizuojamas temos plitimą dailėje. Tačiau Vakaruose pirmieji kūriniai yra datuojami XV a. pab., o Lietuvoje šiuo metu žinomi seniausi paveikslai yra tik XVII a. Ankstesni kūriniai, kurių turėjo būti, matyt, neišliko arba dar neatrasti. Kokia yra Rožinio Švč. Mergelės Marijos ikonografijos specifika XVII–XVIII a. LDK dailėje? Kokie raidos procesai jai būdingi Vakarų Europos ikonografijos kontekste? I šiuos klausimus atsakyti ir siekiama šiame straipsnyje.

Rožinio Švč. Mergelės kūriniai sudaro atskirą tipologinę grupę, kuri Lietuvos menotyryroje yra minima ir trumpai aprašoma keletas atskirų Rožinio Švč. Mergelės Marijos kūrinių. Pavyzdžiui, Laima Šinkūnaitė į knygą *Lietuva – Marijos žemė* įtraukė atvaizdus iš Balbieriškio, Simno ir kt. bažnyčių<sup>1</sup>. Kūriniai šia tema minimi ir analizuojami Dalios Klajumienės darbuose<sup>2</sup>. Išsamiau tyrinėti yra Trakų Dievo Motinos, Troškūnų Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės atvaizdai<sup>3</sup>. Tačiau atskiro, apibendrinančios studijos, skirtos šiam ikonografiniam tipui, vis dar nėra.

Straipsnyje aptariamos Rožinio Švč. Mergelės Marijos atvaizdų plitimo prieilaidos, ikonografinėje analizėje pateikiamą trumpą europinio konteksto apžvalgą, bendri atvaizdų grupės, ikonografinio tipo požymiai, analizuojami atskiri kūriniai, pateikiami apibendrinimai. Straipsnyje taikomi tipologinis bei ikonografinis metodai. Peržvelgus ir įver-

tinus kūrinius, taip pat remiantis kitų tyrinėtojų patirtimi, čia siūloma savita tipologizacija. Straipsnyje pritaikytas lenkų menotyrininkės Krystynos S. Moisan metodas: ikonografinius tipus autore jungia į didesnes, turinčias atitinkamus požymius grupes<sup>4</sup>. Šiame straipsnyje, atsižvelgiant į LDK paplitusius atvaizdus, grupės formuluojamos kiek kitaip siūlant šiuos variantus: *Rožinio Dievo Motina daugiafigūrėse kompozicijose, Rožinio Švč. Mergelė su Kūdikiu bei Dievo Motina ir simbolinis rožinio vaizdavimas*. Pastaroji grupė K. S. Moisan studijoje nenagrinėjama. Tyrinėjant simbolinius

atvaizdus daugiausia remtasi vokiečių menotyrininkės Augustos Oertzen veikalui<sup>5</sup>, lenko Bogusława Krasnowolskio straipsniui<sup>6</sup> bei žodynais.

Švč. Mergelės Marijos ir Jėzaus figūras bei jų atributus dažniausiai puošia aptaisai, kurių ikonografija analizuojama kaip nedaloma kūrinių dalis. Reikia atkreipti dėmesį, kad dėl analizuojamos temos ikonografijos daugiasluoksnis, simbolių gausumo dažnai būna nelengva išskirti konkrečius ikonografinius tipus. Tačiau bendros tendencijos egzistuoja – jas ir bandoma atskleisti šiame tekste.

## I. ROŽINIO ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS ATVAIZDŲ PLITIMO PRIELAIDOS EUROPOS IR LDK BAŽNYTINĖJE DAILĖJE

Didžiausias vaidmuo, platinant Rožinio Švč. Mergelės Marijos temą dailėje, teko dominikonų vienuolijai, todėl toliau trumpai aptariama dominikonų ordino istorija, veikla, dvasingumo tradicija Europoje ir LDK.

Dominikonų ordino įkūrėjas šv. Dominykas Gusmanas (toliau šv. Dominykas) gimė apie 1170 m. Ispanijoje, Osmos vietovėje. 1196 m. jis buvo išventintas kunigu. 1203 ir 1206 m. kelionių metu šv. Dominykų sukrėtė Prancūzijoje sparčiai plintanti albigiečių erezija, kuri turėjo didelę įtaką krikščionims. Šventasis pajuto pašaukimą kovai su šiuo klaidingu tikėjimu. Jis suvokė, jog, norint sustabdyti šią pavojingą ereziją, reikia netik stipraus teorinio pasiruošimo, bet ir gero pavyzdžio skelbiant Evangeliją taip, kaip tai darė apaštalai – keliaujant ir pamokslaujant. Šv. Dominyko apštalaivimo ir pamokslavimo idėjai išvendinti rei-

kėjo naujos vienuolijos, kuri galutinai buvo patvirtinta 1217 m. Šv. Dominykas iki pat mirties aktyviai darbavosi rūpindamas ordino organizaciją bei plėtrą<sup>8</sup>.

Dominikonai jungia kontempliatyvų gyvenimo būdą ir aktyvų apaštalavimą. Vienuolijos dvasingumo tradicijos esmę apibrėžia šis pagrindinis devizas: „*Contemplari et contemplate aliis tradere*“ (kontempliuoti ir išgytą patirtį perduoti kitiams). Vienuoliai daug laiko skiria Dievo Žodžio kontempliacijai, maldai ir apmąstymams. Dominikonų pamaldume svarbią vietą užima Jėzaus Kristaus Nukryžiuotojo kultas, taip pat stipriai accentuojamas Rožinio Marijos garbinimas. Rožinis buvo propaguojamas įvairiais būdais: meldžiantis, rašant maldai skirtas knygas, tačiau svarbiausia plitimo grandimi tapo Rožinio brolijos. Pasukiniame XV a. ketvirturyje Alanas de la Roche'as įkūrė brolijas Prancūzijoje, Sak-

sonijoje ir kt., kurios vis dėlto nebuvo oficialiai patvirtintos. Iškart po jo mirties, 1475 m. spalio 8 d. Jacobas Sprengeris išteigė pirmą pripažintą Rožinio brolį Kelne<sup>9</sup>. XVII a. istorikų raštuose aprašoma ta proga vykusi didžiulė procesija į dominikonų vienuolyną: eisenos priekyje žengė imperatorius Fridrichas III ir popiežiaus legatas, už jų – daugybė aukštost kilmės asmenų bei paprastų tikinčiųjų. Dominikonų bažnyčios chore naujai įrengtame altoriuje buvo pašventintas Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Fridrichas III į Rožinio brolijos knygą pirmiausia išraše savo vardą, po to žmonos ir sūnaus. Išrašymo ceremonija truko tris valandas<sup>10</sup>. Ilgainiui Rožinio brolijos tapo labai populiaros.

Lietuvoje dominikonai žinomi nuo Mindugo laikų. Iki iškūrimo Vilniuje XVI a. pr. istorinės žinios apie šią vienuoliją yra negausios<sup>11</sup>. 1647 m. buvo įkurta Lietuvos Šv. Angelo Sargo dominikonų provincija, jos centrinė būstinė buvo Vilniaus Šv. Dvasios vienuolynas. XVII a. prasidėjo masinis dominikonų vienuolių steigimasis. Lietuvos dominikonai vykdė karitatyvinę veiklą, rūpinosi tikinčiųjų sielos išganymu, tačiau prioritetinė jų veiklos sritis buvo studijos ir švietimas.

LDK, kaip ir Europoje, buvo steigiamos Rožinio brolijos, kurios išplito XVII a., kai dominikonų vienuolių tinklas apėmė visą Lietuvos teritoriją. Pirmosios brolijos yra minimos XVI a. pabaigoje. Jau 1646 m. žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius pranešime Šv. Sostui rašė, kad beveik prie visų parapinių bažnyčių yra Rožinio ir kitos Švč. Mergelės Marijos garbei skirtos brolijos<sup>12</sup>. Brolijų nariai uoliai rūpindavosi apeigų

atlikimo vietos puošnumu: aukojo pinigus koplyčios statybai, įrangai, užsakydavo altorinį paveikslą, jo aptaisus.

Institucijos veiklą buvo stengiamasi kontroliuoti išleidžiant statutus. LDK galiojusios Rožinio brolijų bendros taisykles surašytos lietuvių dominikono Waleriano Andrzejowicziaus parengtoje knygelėje *Ogród rożany, abo opisanie porządne dwu szczepów wonney Rożey Hierachuntiskiej*<sup>13</sup>. Leidinyje pakartojama daugelis nurodymų, esančių 1606 m. Krokuvoje išleistame Abrahamo Bzowskio statute *Różaniec Panny Maryey*<sup>14</sup>. Menotyriniu požiūriu yra svarbus šeštos dalies trečias skyrius, kuriame aprašoma, kaip turėtų atrodyti Rožinio brolijos altorius arba koplyčia<sup>15</sup>. Čia nurodoma, kad brolija privalo bažnyčioje turėti koplyčią ar bent vieną altorių. Toliau apibūdinama altorinio paveikslų ikonografija: „Sventojo Rožinio Brolijos altoriuje turi būti nutapytą Švč. Mergelės Marijos figūra ir penkiolika slėpinių, uoliai apmąstomų maldoje. Toliau, iškart po slėpiniais, turi būti pavaizduotas šv. Dominykas, imantis iš Mergelės Marijos rožinio vėrinius ir dalijantis juos įvairių luomų žmonėms, klūpintiems kiek žemiau“<sup>16</sup>. Taigi čia pateiktas labai konkretus žodinis paveikslas. Ar buvo laikomas šių nurodymų LDK dailėje? I šį klausimą atsakysime vėliau. Rožinio atributika turėjo puošti ir brolijos taikomosios paskirties daiktus: skyriuje minima, kad ant procesijų metu dėvimų kapų turi būti nutapytos arba išsiuvinėtos trys rožės – rožinio simbolis, o vėliavos turi būti su Švč. Mergelės Marijos atvaizdu<sup>17</sup>.

*Rožinio Švč. Mergelės Marijos ikonografijai LDK įtaką darė ir kiti iliustruoti*

dominikonų leidiniai. Raižinių šia tema yra ordino mišioluose<sup>18</sup>, Alano de la Rocheo raštuose<sup>19</sup>.

Taigi rožinio maldos ir kūrinių šia tema plitimas tiek Europoje, tiek Lietuvos tiesiogiai susijęs su šv. Dominyko įsteigtu dominikonų ordinu. Vienas prioritetinių šios intelektualiai orientuotos vienuolių uždavinių buvo platinti Rožinio Švč. Mergelės Marijos kultą. Čia daug nuveikė pirmieji Rožinio brolijų

steigėjai. LDK intensyviausia dominikonų ordino plėtra vyko XVII a. Tuo pačiu metu intensyviai steigėsi ir Rožinio brolijos, tiesiogiai susijusios su Rožinio Švč. Mergelės Marijos temos plitimui dailėje. Ikonografijai įtakos turėjo dominikonų leidiniai. W. Andrzejowicziaus parengtame statute *Ogród rożany...* patekiama vertingų žinių, kaip turėtų būti vaizduojama Rožinio Švč. Mergelė Marija.

## II. ROŽINIO ŠVČ. MERGELĖS MARIOS IKONOGRAFIJA XVII–XVIII a. LDK

Rožinio ikonografija, kaip ir maldos forma, formavosi palaipsniui. Sakralinės vardo kilmė nėra aiški, tačiau manytina, kad šio pavadinimo kilmės šaknys yra liaudies kultūroje. Uždarą rožinio vérinį sudaro gražiausi „Sveika, Marija“ žiedai, iš kurių pinamas vainikas Dievo Motinai. Rožių vainikas arba karūna yra vienas iš pagrindinių Rožinio Marijos ikonografinių motyvų. Rožė yra pagrindinis simbolinis vérinio komponentas, kurio reikšmė nėra atstiktinė: jau Senajame Testamente Švč. Mergelė yra lyginama su rožės žiedu. Šios tradicijos neaptinkame Naujajame Testamente, tačiau ji yra tēsiama senojoje viduramžių literatūroje, liaudies kultūroje. Rožinio kilmės legendą, kuriuoje papasakota apie tai, kaip Švč. Mergelė Marija šv. Dominykui perdaė ir liepė skleisti rožinio maldą, įtvirtino

Alanas de la Roche'as veikale *De utilitate Psalterii Mariae* (apie 1470)<sup>20</sup>.

Rožinio Švč. Mergelės Marijos ikonografija pasižymi įvairove. Kūrinių daugiasluoksniaškumą, matyt, lémė tai, kad šis siužetas Europos dailėje atsirado ir išskristalizavo palyginti vėlai, tema dažnai derinama su anksčiau susiformavusiais mariologinės ikonografijos tipais ar jų elementais: *Immaculata* (Švč. Mergelė Marija Nekaltai Pradėtoji), *Hodegetria* (Švč. Mergelė Marija Kelrodė), *Mater Misericordiae* (Švč. Mergelė Marija Tikinčiųjų Užtarėja), *Assunta* (Švč. Mergelės Marijos Émimas į dangų) ir kt. Rožinio Dievo Motinos temą LDK dailėje galima suskirstyti į tris didesnes grupes: *Rožinio Dievo Motina daugiafigūrėse kompozicijose*, *Rožinio Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu*, *Dievo Motina ir simbolinis rožinio vaizdavimas*. Kiekvienoje grupėje išskiriama atitinkami ikonografiniai tipai.

## ROŽINIO DIEVO MOTINA DAUGIAFIGŪRĖSE KOMPOZICIJOSE

Daugiafigūrėse kompozicijose Rožinio Švč. Mergelės santykis su pavaiz-

duotais tikinčiaisiais yra aktyvus: čia dalyvauja šventieji, donatoriai, popiežiai,

imperatoriai ir kitų luomų atstovai, garbinantys Dievo Motiną, ieškantys jos užtarimo. LDK baroko dailėje išskirtini šie grupės ikonografiniai tipai: Šv. Dominyko vizija, Rožinio įteikimas šv. Dominykui ir Šv. Kotryna Sienetei, Rožinio įteikimas kitiems tikintiesiems, Rožinio Švč. Mergelė Marija ir Škaplierinė.

ŠV. DOMINYKO VIZIJA. Ikonografinio tipo, kuriame Dievo Motina rožinį įteikia šv. Dominykui, ištakos yra minėtoje legendijoje apie šio šventojo viziją, kurioje Švč. Mergelė perdarė jam sakramentaliją. Nors legenda anksti paminėta rašytiniame šaltinyje (XV a. pab.), ikonografinis tipas išskristalizavo palyginti vėlai – XVI–XVII a. sandūroje. Ankstyviausi kūriniai šia tema yra randami Italijos dailėje. Vieną pirmųjų šio pobūdžio atvaizdų nutapė Federigo Baroccio. Kūrinių šia tema taip pat sukūrė tokie žymūs dailininkai kaip Cristofano Allori, Abrahamas von Diepenbeckas, Gasparas de Crayeris, Danielis Halle'as, B. E. Murillo (il. 1) ir kt<sup>21</sup>. Šv. Dominyko vizijos ikonografiniams tipui būdinga tokia apibendrinta schema: Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu, stovinti arba sėdinti debesye, įteikia rožinio vėrinį žemaiu klūpinčiam ar priklaupusiam šv. Dominykui. Rožinį vienuoliui perduoda Marija arba Kūdikis. Šv. Dominykas dailėje yra vaizduojamas vilkintis dominikonų ordino abitą su gobtuvu ir škaplieriumi, kartais su žvaigžde ant kaktos ar virš galvos. Jo atributai yra lelija (skaistumo simbolis), Evangelija ar duonos kepaliukas, rožinis. Dažnas šventojo palydovas yra šuo su deglu<sup>22</sup>. Baroko dailėje šv. Dominyko atvaizdams įtakos turėjo Soriano portretas<sup>23</sup>.

LDK baroko dailėje XVII a. atsirado, o XVIII a. paplito Šv. Dominyko vizijos ikonografinis tipas, besiremiantis kanonine europine schema. Šis siužetas Lietuvoje, kaip ir Europoje, buvo vienas populiariausiu.

Ankstesnėse tradicinėse barokinėse kompozicijose vaizduojama Dievo Motina su Kūdikiu įteikianti rožinį šv. Dominykui. Čia, išskyrus iš debesų kyšančias serafimų galvutes, daugiau reikšmingesnių dalyvių nevaizduojama. Šios grupės pavyzdžiai yra Vandžiogalos, Vilniaus Šv. Dvasios, Vainuto, Šiluvos bažnyčiose esantys kūriniai. Pastarajame paveiksle nutapytas vienas išraiškingiausiu šv. Dominyko atvaizdų (il. 2). Čia šventasis pavaizduotas kairėje drobės pusėje, pirmame plane, pagarbai priimantis iš Dievo Motinos vėrinį, kuriis gražiai skleidžiasi tarp jo pirštų. Virš šv. Dominyko galvos yra žvaigždė. Dėmesį patraukia šventojo veido išraiška, kurią dailininkas itin vykusiai perteikė: čia atispindi nuoširdus susižavėjimas ir nuolankumas. Emocionalumas yra vizijinių paveikslų bruožas.

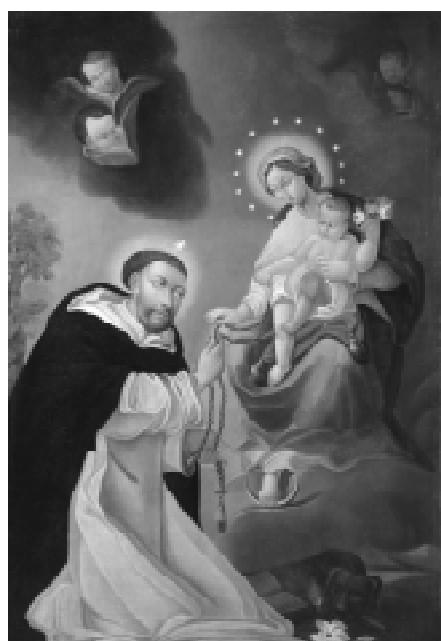
Vėlesniuose kūriniuose atsiranda siužetą papildantys elementai: gausūs rožių žiedai, vainikai, žaidžiantys *putti*, angelei „padėjėjai“. Ypač ryškus pastarasis motyvas. Vienas žymiausiu šios grupės ir apskritai ikonografinio tipo kūrinių yra Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios Rožinio Švč. Mergelės Marijos altoriuje (il. 3). Paveiksle debesų fone vaizduojama Dievo Motina, kaire ranka prilaikanti stovintį Kūdikėli, dešine ranka ji lengvai krintantį rožinio vėrinį perduoda šv. Dominykui. Dievo Motinai padeda jai iš dešinės debesye pavaizduotas sparnuotas

angelas. Dangiškoji būtybė kartu su Švč. Mergele prilaiko rožinio vėrinį, kurio žaismingai siekia Kūdikis. Marija visą dėmesį yra sutelkusi ne į sakralinės perdvavimo veiksma, bet į Jėzų: ji atidžiai, šiek tiek susirūpinusi stebi dar netvirtą Kūdikėlio stovėseną ir yra pasiruošusi bet kurią akimirką padėti, jei jis suklupštū. Šis paprastas, žemiškas veiksmas liudija ne didingą Dangaus Valdovę, bet Motiną, patiriančią kasdienius tūkstančių motinų rūpesčius. Paveikslėlė su komponuota tarsi švelnus Motinos ir Kūdikio žaidimo momentas. Šv. Dominykas nutapytas klūpintis kiek žemiau. Viena ranka jis siekia sakralinės perdvavimo veiksmos sferą, kita – laiko Evangeliją ir leliją, kupinas dvasios pakylėjimo žvilgsnis nukreiptas į dangų. Dangiškos ir žemiškos sferų skirtis šiame paveikslėlyje nėra labai ryški, todėl šv. Dominykų ir Švč. Mergelei Marijai sieja gan glaudus ryšys. Kairiajame paveikslėlyje kampe du *putti* linksmai žaidžia su rožinio vėriniais ir rožių žiedais. Viršuje taip pat nutapytos angelų galvutės, vienas angeliukas rankose laiko iškeltą rožių vainiką. Pakylėta dvasinė būsenė, iš debesų kyšančios angelų galvutės, dangiškos ir žemiškos erdvės atskyrimas yra požymiai, liudijantys paveikslėlyje vaizduojamo įvykio stebuklingumą, nepaprastumą<sup>24</sup>. Beveik identiškos kompozicijos nutapytos Svierių (il. 4) ir Karvio bažnyčių paveiksluose. Norint nustatyti, kuris iš šių kūrinių yra pirmavaizdis, reikia išsamesnių tyrimų.

*Šv. Dominyko vizijos* atvaizduose Švč. Mergelei Marija dažniausiai turi šiuos papildomus titulus: *Nekaltai Pradėtosios* ir *Rožinio Karalienės*. Kūriniuose skiriasi



1. Bartolome Estebáns Murillo. *Šv. Dominyko vizija*. 1638–1640. Aliejus, drobė. 207 x 162. Sevilijos arkivyskupų rūmai, Italija. Il. Iš: *Our Lady, St. Dominic, and the Order*



2. *Šv. Dominyko vizija*. XVIII a. Drobė, aliejus. 169 x 116. Šiluvos Švč. Mergelei Marijos Gimimo Mažoji bazilika. Nuot. iš *Prano Gudyno restauravimo centro archyvo*



3. Šv. Dominyko vizija. XVIII a. Drobė, aliejus. Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčia. A. Vasiliausko nuotr.



4. Šv. Dominyko vizija. XVIII a. Drobė, aliejus. Aptaisas: metalas, kalstymas. Svierių bažnyčia. II. Iš: A. Jaraševič. Abrazi Maci Božai Ružancovai

emocinis Dievo Motinos, Kūdikio ir šv. Dominyko tarpusavio ryšys: vienuose atvaizduose tiek Švč. Mergelė, tiek šv. Dominykas yra sutelkę dėmesį į sakralinės perdarbimo momentą, kituose Dievo Motina, įteikdama rožinį, kartu gali būti dėmesi nukreipusi kitur. Rečiau pasitaiko atveju, kai šv. Dominykas yra susikaupęs ties kitu veiksmu, pavyzdžiu, Evangelijos skaitymu. Tačiau dažniausiai šventasis vaizduojamas pakylėtos emocinės būsenos. Kūdikį dažnai mėgstama vaizduoti žaidžiantį vériniu, Jam rožinio įteikimo momentas yra tarsi daug džiaugsmo teikianti pramoga. Vėlyvajame baroke atsiranda didesnė elementų įvairovė.

ROŽINIO ĮTEIKIMAS ŠV. DOMINYKUI IR ŠV. KOTRYNAI SIENIETEI. Siekiant kompozicijos pusiausvyros, Švč. Mergelės Marijos, įteikiančios rožinį šv. Dominykui, siužete pradėta vaizduoti šv. Kotryna Sienietė. Šis naujas ikonografinis tipas susiformavo XVII a. italų dailėje. Tačiau labai panašios kompozicinės schemas pavyzdys randamas jau XV a.: 1440 m. Fra Angelico tapytame paveiksle pavaizduota soste sėdinti Švč. Mergelė Marija, dešinėje rankoje laikanti baltos rožės žiedą, o kairėje – Kūdikį. Pirmame plane, šalia Marijos kojų, pavaizduotos proporcingai daug mažesnės klūpančios šv. Dominyko ir šv. Kotrynos Aleksandrietės figūros (il. 5). Ši Fra Angelico kūrinį gali-



5. Fra Angelico. Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir angelais. XV a. I p. Medis, al. Academie Carrara de Bergame. Il. iš: R. Huyghe. *Fra Angelico*, Nr. 19



6. Selvi Sassoferato. *Rožinio įteikimas šv. Dominykui ir šv. Kotryna Sienetei*. 1683. Drobė, aliejus. Sant Sabina bažnyčia, Roma. Il. iš: *Santa-Sabina's basilica. Photo Album (2)*

ma laikyti rožinio paveikslų su šv. Dominyku ir šv. Kotryna Sienete pirmavaizdžiu. Vieną žymiausių rožinio paveikslų su Šv. Dominyku ir šv. Kotryna Sienete, esantį Santa Sabina bažnyčioje Romoje, apie 1683 metus nutapė Salvi Sassoferato (il. 6). Trikampė kompozicija, kai Dievo Motinai iš abiejų pusių klūpintiems šventiesiems įteikiamos sakralentalijos, tapo kanonine aptariamo ikonografinio tipo schema, kuri buvo kartojama ir išplito XVII–XVIII a. dailėje.

*Rožinio įteikimo šv. Dominykui ir šv. Kotryna Sienetei* siužetas LDK dailėje sudarė gausiausią grupę. Nepaisant to, kompozicinių interpretacijų įvairovė nė-

ra didelė: dominuoja tik tradicinė, iš Vakarų Europos perimta trikampė schema. Ikonografinį tipą tikslingo suskirstyti smulkiau pagal kūriniuose vaizduojamą Dievo Motinos titulą.

Pirmai grupei priskirtini kūriniai, kuriuose kartu jungiami Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios ir Rožinio Karalienės titulai. *Immaculatos* požymis šiuose paveiksluose yra ménulio pjautuvas po kojomis, dvylirkos žvaigždžių vainikas, *Rožinio Karalienės* – puošnios karūnos, dengiančios ir Dievo Motinos, ir Kūdikio galvas, skeptras, Žemės rutulys. Kėdainių bažnyčios paveiksle pavaizduota sėdinti Dievo Motina, laikanti



7. Rožinio įteikimas šv. Dominykui ir šv. Kotrynai Sienietei. XVIII a. Drobė, aliejus. 250 x 90. Aptaisas: metalas, kalstymas. Kėdainių Šv. Jurgio bažnyčia. A. Vasiliausko nuotr.

meilias jai prie skruosto prigludusi Kūdikėlė ir žvelgianti į žiūrovą (il. 7). Iš jų rankų į ištiestas priklaupusių šventuojančių rankas laisvai krinta aptaisė iškalinėtas rožinio vėrinys. Švč. Mergelei Marijai išdešinės pavaizduota šv. Kotryna Sienietė.

## Literatūra ir nuorodos

<sup>1</sup> Lietuva – Marijos žemė. Tekstų aut. L. Šinkūnaitė. – Marijampolė: Ardor, 1993.

<sup>2</sup> D. Klajumienė. Vilniaus dominikonų vienuolyne prie Šv. Dvasios bažnyčios pirmo aukšto koridoriaus XVIII a. II pusės sienų tapyba, in *Menotrya*. T. 28. Nr. 3. 2002, p. 9–17; D. Klajumienė. XVIII a. sienų tapyba Lietuvos bažnyčių architektūroje. – Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004; *Lietuvos vienuolynai*, sud. R. Janonienė, D. Klajumienė. – Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998 ir kt.

<sup>3</sup> L. Šinkūnaitė. Garbingasis Trakų Dievo Motinos paveikslas ir jo sekimai, in *Logos*, Nr. 26,

tė, iš kairės – šv. Dominykas. Šventieji, priimdamai sakralinį gestą, daro daugiau simbolinį nei natūralų rankų gestą, jų dvasinė būsena išreikšta santūriai, abu žvelgia ne į Mariją, bet skirtingomis kryptimis. Taigi emocinis ryšys tarp šio nepaprasto įvykio dalyvių, išskyrus tarp Dievo Motinos ir Kūdikio, yra silpnas. Į nedalomą visumą Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu, šv. Dominyku ir šv. Kotrynos Sienietės figūras jungia išpuodingo dydžio sidabrinė jaunatis. Ši kompozicinė detalė vykusiai pakeičia ekstatiskai nusiteikusių įvykio asmenų vaizdavimą simboline tarpusavio jungtimi. Veliuonos bažnyčios paveiksle, skirtinės nei Kėdainių, šventieji pagarbiai žvelgia į rožinį įteikiančius dieviškus asmenis. Šv. Dominykas vėrinį priima ištiesta dešine ranka, o ištiestos kairės rankos gestas išduoda šventojo susijaudinimą, šv. Kotryna Sienietė yra sudėjusi rankas maldai. Tokie psichologiniai niuansai, kaip į dangų pakeltos akys, ant krūtinės sudėtos rankos ar kiti išraiškingi rankų gestai išreiškia ekstatišką būseną ir, kaip minėta, pabrėžia vizijinių kūrinio pobūdį.

2001, p. 149–158; L. Šinkūnaitė. Trakų Švč. Mergelės Marijos Lietuvos Globėjos paveikslas ir jo sekimai, in *Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*. – Vilnius, 2002, p. 241–256; L. Šinkūnaitė, A. Vasiliauskiene. Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės paveikslas iš Troškūnų Švč. Trejybės bažnyčios, in *Logos*, Nr. 38, 2004, p. 147–156; L. Šinkūnaitė, A. Vasiliauskiene. Švč. Mergelės Marijos Rožinio Karalienės paveikslas iš Troškūnų Švč. Trejybės bažnyčios (tėsinys), in *Logos*, Nr. 39, 2004, p. 155–169; B. R. Vitkauskienė. Trakų Marijos paveikslų aptaisai, in *Lietuvos Didžiosios*

- sios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys. – Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 153–166 ir kt.
- <sup>4</sup> Menotyrininkė, įvertindama Lenkijoje paplitusių atvaizdus, išskiria šiuos variantus: *Rožinio Dievo Motina kaip Apokalipsės Nuotaka, Rožinio įteikimas dominikonų šventiesiems, Rožinio Dievo Motina Ištikimųjų globėja, Rožinio Dievo Motina kaip Marija Snieginė, Aktualizuoti atvaizdai*. Žr. K. S. Moisan. Matka Boska Różańcowa, in *Ikonografia nowożytnej sztuki kościelnej w Polsce*. – Warszawa, 1987, s. 44–94.
- <sup>5</sup> A. Oertzen. *Maria, die Königin des Rosenkranzes*. – Augsburg, 1925.
- <sup>6</sup> B. Krasnowolski. Madonna w girlandzie – obraz Jana Breughla Starszego w Klasztorze SS. Norbertanek w Ibramowicach, in *Biuletyn historii sztuki*. 1976, n. 1, s. 11–22.
- <sup>7</sup> 1203 ir 1206 m. šv. Dominykas kartu su Osmos vyskupu Diego d'Azevedo lydėjo Kastilijos karalių Alfonsą IX į Daniją tvarkyti jo sūnaus ir Danijos princesės santuokos reikalų.
- <sup>8</sup> Apie dominikonus plačiau žr. B. Łoziński. *Leksykon zakonów w Polsce*. – Warszawa: Katolicka Agencja Informacyjna, 1998, s. 45–46; *New Catholic Encyclopedia*. V. 4. – Washington, 1967, p. 964–983; V. Petkus. *Dominikonai Lietuvos kultūroje*. – Vilnius, 2004; *The Catholic Encyclopedia*. V. 5. – New York, 1913, p. 106–109; www.dominikonai.org ir kt.
- <sup>9</sup> *New Catholic...*, V. 12, p. 670.
- <sup>10</sup> A. Oertzen. S. 11.
- <sup>11</sup> Apie dominikonų istoriją Lietuvoje žr. V. Gidžiūnas. Vienuolių Lietuvoje, in *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Red. A. Linima, S. J. T. 5. – Roma, 1970, p. 261–299; P. Kaminskis. Dominikonų vienuolių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje senumas ir jos nepriklasumumas nuo Lenkijos provincijos. – Vilnius: Tėvų bazilijonų prie Švč. Trejybės bažnyčios spaustuvė, 1642, in V. Petkus. *Dominikonai Lietuvos kultūroje*. – Vilnius, 2004, p. 851–864; *Lietuvos vienuolynai*. Sud. R. Janonienė, D. Klajumienė. – Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998; V. Petkus. *Dominikonai Lietuvos kultūroje*. – Vilnius, 2004 ir kt.
- <sup>12</sup> J. Vaišnora, p. 98.
- <sup>13</sup> W. Andrzejowicz. *Ogród rózany, abo opisanie porządne dwu szczepów wonney rozy Hierychuńskiey*. – Kraków, 1627. Antrą kartą knyga išleista Vilniuje 1646 m.
- <sup>14</sup> K. S. Moisan, s. 56, 62, 78.
- <sup>15</sup> W. Andrzejowicz. O niektórych spornych rzeczech, na których porządek mało nie wszystek zawiązał w Bractwie Różańca, in *Ogród rózany*, s. 1–12. Priede pateikiamas skyriaus ištraukos vertimas.
- <sup>16</sup> Ten pat, s. 10.
- <sup>17</sup> Ten pat, s. 11–12.
- <sup>18</sup> *Missa Sacratissimi Rosarii Beatissimae Virginis Mariae*. – Venetiis, 1619; *Missale juxta ritum Sacri Ordinis F. F. Praedicatorum*, XVII a. ir kt. Mišiolus savo tekstuose mini D. Klajumienė.
- <sup>19</sup> Beatus Alanus de Rupe. *Psalterio seu Rosario Christi et Mariae*. – Campidonae, 1691; Beati F. Alani Rupensis. *Tractatus Mirabilis*. – Venetiis, 1665.
- <sup>20</sup> K. S. Moisan, s. 44.
- <sup>21</sup> Ten pat, p. 63.
- <sup>22</sup> Jokūbo Voringiečio „Aukso legendoję“ pasakojama, jog prieš šv. Dominyko atėjimą i pasaulį jo motina sapne regėjo šunį, nasruose turėjusi deglą, kuriuo apšvietė visą pasaulį.
- <sup>23</sup> Pagal legendą 1530 m. Dievo Motina kartu su Marija Magdalena ir šv. Kotryna Aleksandrietė pasirodė vienam dominikonui Soriano vienuolyne ir įteikė jam šv. Dominyko atvaizdą, kuriame jis nutapytas stovintis visu ūgiu, laikantis knygą ir leliją. Žr. K. S. Moisan, s. 65.
- <sup>24</sup> K. S. Moisan, s. 66.

B. d.